

ΚΕΝΤΡΟ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ
Διδασκαλίας & Μάθησης
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Κριτικά αναστοχαστική διδασκαλία: Θεωρητικές συμβολές στην πανεπιστημιακή παιδαγωγική

Λαμπρίνα Γιώτη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Θεωρίες μάθησης ενηλίκων

Δασκαλοκεντρικές

Μαθητοκεντρικές/
Φοιτητοκεντρικές

Δασκαλοκεντρικές θεωρίες μάθησης ενηλίκων

Παραδοσιακές

- Η γνώση παρέχεται από τον ειδήμονα-διδάσκοντα
- Έμφαση στο περιεχόμενο – «Μεγάλα Βιβλία» με τα εξαιρετικά επιτεύγματα του ανθρώπου
- Σκοπός: η διανοητική, ηθική και αισθητική ανάπτυξη των εκπαιδευομένων

Η μάθηση είναι παθητική διαδικασία

Συμπεριφοριστικές

- Έμφαση στη διεξοδική διατύπωση στόχων και στον έλεγχο-αξιολόγηση των αποτελεσμάτων από τον/την διδάσκοντα/ουσα
- Επικεντρώνονται στην απόκτηση δεξιοτήτων
- Ρόλος του/της διδάσκοντα/ουσας: να σχεδιάσει το κατάλληλο μαθησιακό περιβάλλον ώστε να αποσπάσει την επιθυμητή συμπεριφορά/δεξιότητες/γνώσεις

Μαθητοκεντρικές/φοιτητοκεντρικές θεωρίες μάθησης ενηλίκων

Νέο-ανθρωπιστικές ή
Προσωποκεντρικές
[Malcolm Knowles]

Γνωστικές

Κοινωνικής αλλαγής ή
κριτικές
μετασχηματιστικές
[Paolo Freire]

Jack Mezirow (1991) Stephen Brookfield (1991) Peter Jarvis (1987)

- Στο επίκεντρο η/ο εκπαιδευόμενη/ος (ανθρωπιστικής προέλευσης κοινωνικές θεωρίες)
- Η γνώση κατασκευάζεται από το άτομο στην αλληλεπίδρασή του με το περιβάλλον
- Η μάθηση=δυναμική διεργασία που διαμορφώνεται από την/τον εκπαιδευόμενη/ο που συμμετέχει ενεργά και αυτόνομα σε αυτήν.
- Η μάθηση σε κοινωνικά πλαίσια: μαθησιακές κοινότητες βασισμένες στις προσωπικές εμπειρίες
- Το περιεχόμενο, οι στόχοι και τα μαθησιακά αποτελέσματα προσδιορίζονται από την/τον εκπαιδευόμενη/ο

Περιοχές θεωρητικού & ερευνητικού ενδιαφέροντος στην εκπαίδευση ενηλίκων

- α) αυτοκατευθυνόμενη μάθηση
- β) βιωματική μάθηση
- γ) κριτικός στοχασμός
- δ) διά βίου μάθηση

Η αυτοκατευθυνόμενη μάθηση

Έμφαση στη δυνατότητα των ενηλίκων:

- ✓ να αναλαμβάνουν και να έχουν τον έλεγχο της μάθησής τους,
- ✓ να θέτουν προσωπικούς στόχους,
- ✓ να εντοπίζουν πηγές και να επιλέγουν το περιεχόμενο και το ρυθμό μάθησής τους,
- ✓ να αποφασίζουν οι ίδιοι ποιες μέθοδοι προσιδιάζουν καλύτερα στο μαθησιακό τους στυλ και
- ✓ να αυτοαξιολογούν την πρόοδό τους

Κριτική στην αυτοκατευθυνόμενη μάθηση

- Η πλειοψηφία των ερευνών σε ενήλικους μεσαίας τάξης
- Ζητήματα ποιότητας των προγραμμάτων αυτοκατευθυνόμενης μάθησης δεν έχουν ερευνηθεί,
- Πτυχές διαπολιτισμικής διάστασης της έννοιας
- Πώς περίοδοι αυτοκατευθυνόμενης μάθησης εναλλάσσονται με πιο παραδοσιακές μορφές μάθησης
- Πόσο συνδέεται με θέματα προσωπικότητας ή κατασκευάζεται πολιτισμικά
- Πώς η αυτοκατευθυνόμενη μάθηση κάποιου/ας προκύπτει ουσιαστικά από εξωτερική διαχείριση ή/και χειραγώγηση
- Πώς προηγούμενες εμπειρίες, γνωστικός τομέας, εκπαιδευτικό έργο, πολιτικές της περιόδου την επηρεάζουν
- Πώς οι ενήλικοι αξιοποιούν κοινωνικά δίκτυα και ομάδες ομότεχνων για τη μαθησιακή τους υποστήριξη
- **Ανταγωνιστικό και ατομιστικό υπόβαθρο:** εξισώνεται η αυτοκατεύθυνση με το «ξέχωρα», ενώ «βλέπει τα υποκείμενα ως βουλητικά όντα, αυτοπεριεκτικά που περιφέρονται γύρω από ατομικά σχέδια» (Brookfield, 1996)

Η βιωματική μάθηση

- **John Dewey:** μάθηση είναι η διαδικασία μέσω της οποίας αντλούμε νόημα από τις εμπειρίες μας, ενώ ο στοχασμός πάνω σε αυτή συνιστά κύριο χαρακτηριστικό της.
- **Eduard Lindeman:** Η εμπειρία = προσδιοριστικό χαρακτηριστικό της ενηλικιότητας και η εκπαίδευση ενηλίκων = μία διαρκής διαδικασία αξιολόγησης εμπειριών
- **Μοντέλο βιωματικής μάθησης:** D. Kolb (1984), και D. Boud, R. Keogh & D. Walker (2002) συνδέουν τη βιωματική μάθηση με τον στοχασμό πάνω στην εμπειρία.
- Το πώς αποκτάμε εμπειρία των γεγονότων και το πώς τα «διαβάζουμε» δεν αποτελεί μία φυσική διαδικασία. Οι προσλήψεις των συμβάντων και οι ερμηνείες τους μεταβάλλονται ανάλογα με τα κριτήρια ανάλυσης που υιοθετούμε. Τα κριτήρια πλαισιώνονται και διαμορφώνονται από το πολιτισμικό, ηθικό και ιδεολογικό έδαφος από το οποίο προσεγγίζουμε την εμπειρία (Φρέιρε, 1977α, Bourdieu & Passeron, 1990; Μουζέλης, 1995; Mezirow, 1991).

Κριτική στη βιωματική μάθηση

- Η εμπειρία δεν είναι ένα αντικειμενικό ουδέτερο φαινόμενο, αλλά κοινωνικά και πολιτισμικά προσδιορισμένα.
- Η ποσότητα ή η έκταση των εμπειριών δεν συνδέονται αναγκαία με την ποιότητα ή τον πλούτο και την έντασή τους.
- Εξαιτίας του τρόπου που νοηματοδοτούμε τις εμπειρίες μας, αυτές μπορούν να αυτοεκπληρώνονται ως προφητείες εμποδίζοντας έτσι την κριτική θεώρησή τους και παράλληλα, ενέχει τον κίνδυνο της εξιδανίκευσής τους (Brookfield, 1996).

Ο κριτικός στοχασμός (ΚΣ) - 1

- **Κατεξοχήν ιδιότητα των ενηλίκων:** ενσωματωμένη λογική, διαλεκτική σκέψη, νοημοσύνη εργασίας, αναστοχαστική κρίση, μετα-τυπική αιτιολόγηση και επιστημική επίγνωση περιγράφουν το πώς οι ενήλικες σκέφτονται κριτικά και σε σχέση με το δεδομένο κάθε φορά πλαίσιο (Brookfield, 1995).
- 5 διαφορετικές φιλοσοφικές, πολιτικές και θεωρητικές παραδόσεις αξιοποιούν τον ΚΣ:

- 1) η κριτική της ιδεολογίας, όπως προσεγγίζεται από νεομαρξιστές και το έργο της Σχολής της Φρανκφούρτης για την **κριτική κοινωνική θεωρία**,
- 2) η **ψυχανάλυση** και η ψυχοθεραπεία,
- 3) η **αναλυτική φιλοσοφία** και ο ορθολογισμός,
- 4) ο **πραγματιστικός κονστрукτιβισμός** και
- 5) οι **φυσικές επιστήμες** (Brookfield, 1991 & 2009, 296).

Ο κριτικός στοχασμός (ΚΣ) - 2

- 1) **Κριτική Θεωρία:** Ο ΚΣ επικεντρώνεται στην αποκάλυψη της δυναμικής της εξουσίας και την ανίχνευση της δημιουργίας, αλλά και της διατήρησης της ηγεμονίας.
- 2) **Ψυχανάλυση & ψυχοθεραπεία:** Ο ΚΣ συμβαίνει όταν οι ενήλικοι συνειδητοποιούν πώς οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που έχουν αποκτηθεί και εμπεδωθεί ήδη από την παιδική ηλικία εμποδίζουν την πλήρη ανάπτυξή τους ως υγιείς ενήλικοι
- 3) **Αναλυτική φιλοσοφία & ορθολογισμός:** ΚΣ σημαίνει να γίνεις ικανότερος στην ανάλυση των επιχειρημάτων, να μαθαίνεις να παίζεις γλωσσικά παιχνίδια, να αναγνωρίζεις μορφές συλλογισμού (επαγωγικές, απαγωγικές, αναλογικές και συλλογικές) και να εξασκείς τον ορθό λόγο.
- 4) **Πραγματιστικός κονστрукτιβισμός:** Ο ΚΣ είναι εμφανής όταν οι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι είναι ενεργοί κατασκευαστές της δικής τους εμπειρίας σε έναν κόσμο ανοιχτών δυνατοτήτων.
- 5) **Φυσικές Επιστήμες:** ΚΣ = αξιοποιούμε τη λογική και την ανάλυση για να δημιουργήσουμε, δοκιμάσουμε και αντικρούσουμε υποθέσεις μέσω του ελεγχόμενου πειραματισμού (αρχή διαψευσιμότητας: για να είναι κάτι επιστημονικό = να μπορεί να ανασκευάζεται και να διακριβώνεται)

Ο κριτικός στοχασμός (ΚΣ) – 3 [θεωρητικές συμβολές]

1. **J. Dewey**: Ο ΚΣ = ενεργητική & αυτοδύναμη διαδικασία. Δεν δέχεται εκ προοιμίου καμία πεποίθηση ή ιδέα ως δεδομένη. Επίμονα & προσεκτικά εξετάζεται συστηματικά, μέσα από μία στέρεη βάση αποδεικτικών στοιχείων & μέσω της ορθολογικής αιτιότητας, η εγκυρότητα των θεμελίων κάθε ιδέας/πεποίθησης (Κόκκος, 2010).
2. **E. Glaser, R. Paul, R. Ennis, S. Norris και A. Fisher** : Ο ΚΣ = άρτια διανοητική εργασία που εστιάζει αποκλειστικά στη δυνατότητα της αφαιρετικής σκέψης & της αξιοποίησης κριτηρίων του ορθού λόγου ως παράγοντες για την ποιότητα της ανάλυσης μίας ιδέας ή κατάστασης (Κόκκος, ό.π.).

Ο κριτικός στοχασμός (ΚΣ) - 4

- T. Adorno, M. Horkheimer, H. Marcuse, E. Fromm & J. Habermas (Σχολή Φρανφούρτης - Κριτική Θεωρία):** ΚΣ = κριτική της ιδεολογίας των καπιταλιστικών κοινωνιών και της αλλοτρίωσης που επιφέρουν στις διαπροσωπικές, κοινωνικές και εργασιακές σχέσεις, χειραγωγώντας τις συνειδήσεις μέσω των ΜΜΕ, του καταναλωτισμού και των προϊόντων μαζικής κουλτούρας (Γιώτη, 2010; Κόκκος, 2010).
- G. Bateson:** ΚΣ = διόρθωση λαθών με μία νέα επιλογή ανάμεσα σε ένα σύνολο εναλλακτικών, στη συνέχεια διορθωτική αλλαγή στο ίδιο το σύνολο των εναλλακτικών λύσεων που έχουμε οικειοποιηθεί, & τέλος κάνοντας μία αναπλαισίωση στο γενικότερο σύστημα των συνόλων των εναλλακτικών (σύστημα γνώσεων ή πεποιθήσεων) που είχε αρχικά υιοθετήσει ένα άτομο (Κόκκος, ό.π.).

Ο κριτικός στοχασμός στην εκπαίδευση ενηλίκων -1

- **P. Freire – Απελευθερωτική εκπαίδευση:**

Ο ΚΣ σημαίνει κριτική συνειδητοποίηση

Το άτομο αναστοχάζεται πάνω στα προβλήματα & τις αντιφάσεις του κόσμου διερευνώντας τα αίτια των φυσικών & κοινωνικών φαινομένων και πώς έχει κατασκευαστεί ιστορικά & κοινωνικά η ταυτότητά τους, αποκτώντας βαθιά επίγνωση των κοινωνικών δυνάμεων που δρουν πάνω του, και επομένως, αποκτώντας την ικανότητα να δράσει πολιτικά ώστε να μετασχηματίσει τον κόσμο (Φρέιρε, 1977^α, 52 & 1977^β στο Γιώτη, 2010).

Ο κριτικός στοχασμός στην εκπαίδευση ενηλίκων - 2

- **J. Mezirow** (1991) & **S. Brookfield** (1995) - **Μετασχηματίζουσα μάθηση**

Ο ΚΣ εστιάζει σε τρεις αλληλοσυσχετιζόμενες διαδικασίες:

- 1) Το πώς οι ενήλικοι θέτουν σε ερώτηση και μετά αντικαθιστούν ή επαναπλασιώνουν μία παραδοχή που έως τότε ήταν άκριτα αποδεκτή ως αντίληψη του κοινού νου,
- 2) τη διαδικασία με την οποία υιοθετούν εναλλακτικές οπτικές σε ιδέες, δράσεις, τρόπους αιτιολόγησης και ιδεολογίες που έως τότε τις έπαιρναν ως δεδομένες και
- 3) τη διαδικασία μέσω της οποίας αναγνωρίζουν τις ηγεμονικές πτυχές των αξιών της κυρίαρχης κουλτούρας και κατανοούν πως οι αυταπόδεικτες αντιλήψεις για τη «φυσική» κατάσταση του κόσμου στην πραγματικότητα συντηρούν την εξουσία και

Οι συγγραφείς διαφοροποιούνται μεταξύ τους στο πόσο ο ΚΣ συναρτάται με το κοινωνικοπολιτικό μετασχηματισμό ή περιορίζεται στις προσωπικές σχέσεις και δράσεις στον χώρο εργασίας

Η διά βίου μάθηση

Μαθαίνω πώς να μαθαίνω (απόκτηση μετανωστικών δεξιοτήτων)

- Έμφαση στις δυνατότητες των ενηλίκων να μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν ώστε να καταστήσουν αποτελεσματικότερη τη διά βίου μάθησή τους.

Η κοινωνία των πολιτών

- Επικέντρωση στο πλαίσιο των υπερεθνικών πολιτικών στην κατασκευή της πολιτειότητας. Η διάσταση της πολιτειότητας που συνδέεται με την ιστορική έννοια της κοινωνίας των πολιτών αντιμετωπίζει τον ενήλικο εκπαιδευόμενο ως πολιτικά δρώντα και φορέα δράσης αποσκοπώντας στην αξίωση συμμετοχής του ως πολίτη και τη συμπερίληψή του στη δημοκρατία.

Η κριτική στη διά βίου μάθηση

- Ελάχιστη επιτυχία πλήθους ερευνών στη σύλληψη της διαδικασίας (πώς εκδηλώνεται η μεταγνώση)
- Στα ποικίλα προγράμματα η μεταγνώση συνδέεται άρρηκτα με την αυτεπίγνωση και τον κριτικό αυτοστοχασμό
- Η έννοια της πολιτειότητας συχνά διαπερνάται από την νεοφιλελεύθερη ιδέα ότι οι άνθρωποι είναι ουσιαστικά οικονομικές υπάρξεις σύμφωνα με την οποία η εκπαίδευση αποσκοπεί στην κατάρτιση για την εργασία και την κοινωνικοποίηση των ανθρώπων να αναλάβουν ρόλους στην παραγωγή και ως καταναλωτές ή πελάτες.
- Στις εκδοχές του ενεργού πολίτη περισσότερο αποσκοπεί στη διασφάλιση της συναίνεσης στη λήψη αποφάσεων και όχι στην ουσιαστική διαμόρφωση της κοινωνική πολιτικής.

Βιβλιογραφία

- Brookfield S. (2023). Προς μία κριτικά στοχαστική διδασκαλία. Λ. Γιώτη & Θ. Καραλής (Επιστ. Επιμ.). Κ. Τόκα (μτφρ). Gutenberg.
- Γιώτη, Λ. (2024). Το έργο του S. Brookfield. Θεωρία και Πρακτική της Στοχαστικά Κριτικής Μάθησης. Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.
- Γιώτη, Λ. (2019). Η διαμόρφωση του πεδίου της εκπαίδευσης ενηλίκων: Πολιτικές, Παιδαγωγικές Θεωρίες και Πρακτικές. Εκδ. Γρηγόρης.
- Κόκκος, Α.. (2010). Κριτικός Στοχασμός: Ένα Κρίσιμο Ζήτημα. Στο Δ. Βεργίδης & Α. Κόκκος (Επιμ.), *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Διεθνείς Προσεγγίσεις και Ελληνικές Διαδρομές* (σσ. 65-93). Μεταίχμιο.